

BULGARCADA ÖN EKLER

Serkan CÖMERTEL*

ÖZ: Bulgarcada fiillerin genellikle çiftleri mevcuttur. Çifti olmayan fiiller türetilmeye açıktır. Bulgarcada fiillerin türetilmesi ön eklerin (prefix / представка) kullanılmasıyla gerçekleşir. Ön ekler, fiilin türetilmesinde ilk aşamayı oluşturur ve sonraki aşamada son eklerin (suffix / наставка) kullanılmasına zemin hazırlarlar. Son ekler, çifti olmayan fiile çift oluşturmada tamamlayıcı görevdedir. Lakin her zaman son ekler tamamlayıcı görevlerini yerine getiremezler. Bulgarcada mastar (infinitive) hâli mevcut olmayan fiilin zamansal açıdan biçimlenmesi ve anlamsal değer taşınması iki temel kategori üzerine kuruludur. Bu iki temel kategori şöyledir: Birincisi çekim kategorisi, diğeri de görünüş kategorisidir. Çekim kategorisi (birinci çekim / първо спрежение, ikinci çekim / второ спрежение, üçüncü çekim / трето спрежение) fiilin çekimli ya da çekimsiz (örneğin, sıfat-fiil / причастие gibi) biçimlenmesinde belirleyici iken, görünüş kategorisinde fiilin bitmemiş (imperfective / несвършен вид) ya da bitmiş (perfective / свършен вид) görünüşü biçimsel ve anlamsal açıdan belirleyicidir. Bulgarcada fiilin görünüşü zamandan bağımsız ise de, zamanın belirlediği sınırlar içinde mevcuttur. Ön ekler fiili türetirken, leksik anlamı değiştirir ve bu anlam değişimi görünüş değerine paraleldir. Ön ekler fiili türetirken, fiilin başlangıç noktasındaki (şimdiki zamandaki) çekimini korurlar. Çekim korunduğundan biçimlenme sabittir. Görünüş ise bunların aksine değişir. Görünüşün değişmesi biçimsel ve anlamsal sınırlar ortaya koymaktadır. Çalışmamızda, Bulgarcada fiil türetme esnasında ön eklerin biçimsel açıdan üstlendikleri roller sonucunda, görünüş değişimi ve beraberinde ortaya çıkan biçimsel ve anlamsal sınırlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bulgarcada ön ekler, son ekler, fiil türetme, çekim kategorisi, görünüş kategorisi, çifti olan fiiller, çifti olmayan fiiller.

*Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Mütercim Tercümanlık Bulgarca Ana Bilim Dalı, serkancomertel@trakya.edu.tr ORCID: 0000-0002-0854-2109

PREFIXES IN BULGARIAN

ABSTRACT: In Bulgarian there are usually pairs of verbs. Verbs, that do not have a pair, are open to derivation. In Bulgarian, the derivation of verbs takes place using prefixes (представка). The prefixes constitute the first stage in the derivation of the verb and provide the basis for the suffix (наставка) in the next stage. Suffixes are complementary in creating pairs to a verb without a pair. However, suffixes cannot always fulfill their complementary tasks. The infinitive form of the verb, which is not present in Bulgarian, is based on two basic categories in tense and meaning. These two main categories are as follows: First is the conjugation category and the other one is the aspect category. Conjugation category (first conjugation / първо спрежение, second conjugation / второ спрежение, third conjugation / трето спрежение) is the decisive form of the finite / infinite (participle / причастие) verb, while aspect category (perfective / свършен вид or imperfective / несвършен вид) is the decisive form and semantic of the verb. Although the aspect of the verb in Bulgarian is independent of tense, it is present within the limits of tense. When the prefixes derive the verb, the lexical meaning changes and this change of meaning is parallel to the aspectual values. Prefixes maintain the conjugation of the verb at the starting point (present tense) when deriving the verb. Formatting is constant since the conjugation is protected. On the contrary, the aspect changes. Change in aspect reveals formal and semantic boundaries. In our study, the changes in aspect as a result of the formal roles of prefixes during verb derivation in Bulgarian and formal / semantic boundaries will be examined.

Keywords: Prefixes, suffixes, verb derivation, conjugation category, aspect category, verbs with pairs, verbs without pairs.

Giriş

Bulgarcada fiillerin bitmemiş görünüşteki ya da bitmiş görünüşteki varyantları oldukça çeşitlidir. Fiil, çifti mevcut olup bitmemiş görünüşte ve bitmiş görünüşte казвам (нсв.) – кажа (св.) ‘söylemek, demek’; sadece bitmemiş görünüşte пиша (нсв.) ‘yazmak’; sadece bitmiş görünüşte река (св.) ‘demek, söylemek’; hem bitmemiş hem de bitmiş görünüşte благодаря (нсв. / св.) ‘teşekkür etmek’ olabilir. Bu varyantlar bu kadarla da sınırlı değildir. Fiilin bir bitmemiş görünüşü iki bitmiş görünüşü напечатвам (нсв.) – напечатам (св.) – напечатя (св.) ‘basmak, bastırmak, neşretmek’; fiilin iki bitmemiş görünüşü bir bitmiş görünüşü затувам (нсв.) – затулям (нсв.) – затуля (св.) ‘tıkamak, örtmek, saklamak (mec.) gölgelemek’ olabilir (Cömertel, 2017, s. 68).

Bulgarcada fiilin görünüşü biçimsel ya da anlamsal olarak sınıflandırılır. Örneğin; -ва(м), -я(м), -а(м) son ekleriyle biten fiiller bitmemiş görünüştedir. УСПЯВАМ (НСВ.) 'başarmak, muvaffak olmak'; ПИТАМ (НСВ.) 'sormak'; ХВЪРЛЯМ (НСВ.) 'atmak, fırlatmak'. Örneğin; -ира(м) ve genişletilmiş varyantı olan -изира(м) son ekleriyle biten fiiller hem bitmemiş görünüşte hem de bitmiş görünüştedir. Актуализирам (НСВ. / СВ.) 'güncelleştirmek'; моделирам (НСВ. / СВ.) 'taslak yapmak, biçim vermek'. Çifti olmayan fiilin ikinci derece bitmemiş görünüşe açık / kapalı olması da biçimsel olarak tespit edilir. Örneğin; чакам (НСВ.) 'beklemek, ümit etmek', ИЗЧАКАМ (СВ.) – ИЗЧАКВАМ (НСВ.) 'beklemek, uygun zamanın gelmesini beklemek' (bu fiil ikinci derece bitmemiş görünüş oluşumuna açıktır); плувам (НСВ.) 'yüzmek', ИЗПЛУВАМ (СВ.) 'yüzmek, yüzerek geçmek, gözükmek' (bu fiil ikinci derece bitmemiş görünüş oluşumuna kapalıdır). Görüldüğü üzere, fiillerin aldıkları ön eklerden ve son eklerden görünüşleri tespit edilebilmektedir. Bu durum aynı zamanda biçimle görünüş arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Şimdi, fiilin biçimle görünüş arasındaki ilişkisini farklı bir açıdan inceleyelim. Örneğin; şimdiki zaman etken sıfat-fiilleri (сегашни деятелни причастия) biçim olarak bitmemiş görünüşten oluşurlar. Hatta bu biçimlenmenin oluşumu bitmemiş geçmiş zamana (минало несвършено време) göre oluşmaktadır.

Örn: (1) чета 'okumak' I. Çekim / bitmemiş görünüş → четях bitmemiş geçmiş zaman 'okuyordum, okurdum' → четящ 'okuyan' şimdiki zaman etken sıfat-fiili.

Biçimsel açıdan olduğu kadar, anlamsal açıdan eylemin gerçekleşme süreci de görünüşün sınıflandırılmasında etkilidir. Örneğin; благодаря 'teşekkür etmek' fiili hem bitmemiş görünüşte hem de bitmiş görünüştedir.

(2) Отивам да му благодаря 'Ona teşekkür etmeye gidiyorum'

(3) Благодаря ви, братя мили, за честта

'Onurlu davranışınız için, sevgili kardeşlerim, size teşekkür ederim / ediyorum' (Stoyanov, 1977, s. 335)

Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde, ikinci örnekte, благодаря fiili gelecekteki bir noktaya işaret etmekte ve eylem söz konusu noktada bir kez gerçekleşecek ve bitecektir. Eylem süresizdir. Ayrıca, örnek cümle da konstrüksiyonu (yapı) ile oluşmaktadır. Bu konstrüksiyon da eylemi ilerideki bir noktada toplamaktadır. İkinci örnekte, anlamsal ve cümle dizilişi açısından благодаря fiili bitmiş görünüştedir. Üçüncü örnekte,

благодаря fiili konuşma anında gerçekleştiğinden (konuşma anındaki eylemler Bulgarca'da bitmemiş görünüşteki fiillerle ifade edilir) süreklilik taşımaktadır. Konuşma anındaki eylemler varsayımsal olarak başlangıç / bitiş noktalarına sahip olduğundan ve iki nokta arasında sürecin işlenmesi, ortaya çıkan eylemin ilerleyicilik özelliğiyle tek bir noktada toplanamaması şimdiki zamanı geniş zamana dönüştürmektedir. Bu nedenlerden ötürü, üçüncü örnekte, *благодаря* fiili *bitmemiş* görünüştedir.

Çekim kategorisi Bulgarca'daki zamanlarda ve çekimsiz eylemlerde fiilin biçimlenmesinde rol üstlenirken, görünüş kategorisi ise fiilin biçimlenmesinde ve anlamında rol üstlenmektedir (Bekir, 2017, s. 110). Ön ekler ve son ekler fiil çiftleri türetirken art alandaki görünüşle zıtlık oluşturacak şekilde transferler gerçekleştirmektedir. Bulgarca'da fiil türetimi, çifti olmayan fiillerde olduğu gibi, çifti olan fiillerde de meydana gelmektedir. Çifti olmayan fiillerde çekim, görünüş ve anlam değişimleri gözlemlenirken, çifti olan fiillerde *sadece* anlam değişimleri gözlemlenir.

(4) ПИША 'yazmak' → ПОД+ПИША – ПОДПИС+ВА(М) 'imzalamak'

1. Çekim	1. Çekim	3. Çekim
Bitmemiş	Bitmiş	Bitmemiş

(5) КАЗВАМ - КАЖА 'söylemek, demek'

3. Çekim	1. Çekim
Bitmemiş	Bitmiş

(6) РАЗ+КАЗВАМ - РАЗ+КАЖА 'anlatmak, nakletmek'

3. Çekim	1. Çekim
Bitmemiş	Bitmiş

Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde, dördüncü örnekte, fiilin çifti mevcut değildir (пиша). Ön ek (под-) alarak fiil çifti türetilmiş, bu aşamada çekim korunmuş (1. Çekim), buna karşılık görünüş ve anlam değişmiştir. Son aşamada gelen son ek (-ва(м)) fiile ikinci bitmemiş görünüşü kazandırmış, böylece çekim değişmiş, ön ekle ortaya çıkan anlama bağlı kalmıştır. Beşinci örnekte, fiil çifti mevcuttur. Bu tarz fiiller anlamsal türemeye açıktır. Altıncı örnekte, fiil anlamsal türemeye uygun olarak ön ek (раз-) almış, tabandaki çekim ve görünüş değişmemiş, *sadece* anlam değişimi göstermiştir.

Bulgarcada son ekler fiil çifti olsun / olmasın anlam değişimine yol açmazlar; buna karşılık, çekim değişimleri oluştururlar. Örneğin; подписа (1. Çekim / Bitmiş) - подписвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'imzalamak'; ставам (3. Çekim / Bitmemiş) - стана (1. Çekim / Bitmiş) 'ayağa kalkmak, olmak'. Örnekte de görüldüğü üzere, son ekler bitmemiş / bitmiş görünüşler arasında geçişler sağlamaktadır. Son eklerin bu özellikleri ön eklerle aynıdır. Bulgarcadaki ön ekler de, bitmemiş / bitmiş görünüşler arasında geçişler sağlamaktadır. Lakin ön ekler, son eklerden farklı olarak çekimi değiştirmezler, anlamı değiştirirler. Ön ekler fiilin çifti olsun / olmasın anlamı değiştirmektedir. Çifti olmayan fiillerin oluşumundaki ilk aşamayı ön ekler üstlenirler ve son ekler anlam değişimi üzerinde etkisiz olduklarından, ön ekle oluşan anlama bağlı kalmak zorundadır. Bu noktada asıl mesele fiil türetmeye ihtiyaç duyulup / duyulmadığıdır. Türetme esnasında çekime dayalı değişim biçimi değiştirmektedir. Fakat bu değişim kullanım açısından önem taşımamaktadır. Asıl önemli olan iki husus görünüş ve anlam çeşitliliği oluşturmaktır. Görünüş çeşitliliği kullanım alanları açısından, biçimlenme açısından ve zaman tercihleri açısından önem taşımaktadır. Kullanım alanları açısından baktığımızda örneğin; şimdiki zaman etken sıfat-fiiller ve zarf-fiiller (деепричастия) *bitmemiş* görünüşteki fiillerden oluşmaktadır. Biçimlenme açısından baktığımızda örneğin; belirsiz geçmiş zamanın (минало неопределено време) bitmiş geçmiş zamana (минало свършено време) paralel şekillenmesi, şimdiki zaman etken sıfat-fiilin bitmemiş geçmiş zamana paralel şekillenmesi gibi örnekler verilebilir. Bulgarcada zamana göre görünüş tercihleri de şöyledir: Kullanım açısından bitmiş görünüşlü fiillerin gelecek zamanda (бъдеще време) ve bitmiş geçmiş zamanda, bitmemiş görünüşlü fiillerin ise şimdiki zamanda (сегашно време) / konuşma anında ve bitmemiş geçmiş zamanda kullanılması makuldür. Böylesi bir durum, her ne kadar doğru orantıda olmasa da, görünüş ile zaman arasında sıkı sıkıya olmayan ilişkiyi ortaya koymaktadır. Söz konusu bağlantının boyutunu Bulgarcada incelediğimizde, görünüş genellikle zamandan bağımsız işlemektedir; konuşma anında, senkronize (eş zamanlı) ya da geçmişte / gelecekte odaklanılan herhangi bir zamana karşı fiilin görünüşü eylemin durumundan etkilenmemektedir (Stoyanov, 1977, s. 333). Bu durumu tetikleyen temel sebep, hangi görünüşte olursa olsun Bulgarcada her bir fiilin zamana göre çekimlenebilmesidir. Tüm bu bilgilerin doğrultusunda, söylemde görünüş kategorisi zamandan *tamamen* ayrılmamakta ve zaman da görünüşü sınırlamaktadır. Ayrıca, görünüş kategorisine üst bir yaklaşım

oluşturursak, zamanla bağlantılı dil bilgisel bir kategori olduğunu belirtmemiz gerekmektedir (Mlynarczyk, 2004, s. 57).

Çifti olmayan fiilden fiil çifti oluşturmak (пиша / подписа - подписвам) ya da fiil çifti olan fiilden bir çift daha oluşturmak (казвам - кажа / разказвам – разкажа) anlamsal çeşitliliğin ortaya çıkması için de önemlidir. Söz konusu anlamsal çeşitlilik fiilin zamanla ilişkisi olmayan nesnel oluş ve kılınış süreçlerini de karşılamaktadır. Örneğin; плета (1. Çekim / Bitmemiş) 'örmek' → заплета (1. Çekim / Bitmiş) - заплитам (3. Çekim / Bitmemiş) 'örmeye başlamak'. Örnekte de görüldüğü üzere, fiil ön ek alarak (за-) görünüşü ve anlamı değişmiştir. Türetme yoluyla ortaya çıkan fiilin gerçek anlamında başlama tarzı ön plana çıkmıştır. Başlama zaman çizgisinde bir nokta üzerindedir, bu noktada başlamak eylemi gerçekleşir ve biter (bir defadır), başlayan eylem süreklilik göstermektedir. Eylemin tarzını ortaya koyduğundan ya da durumun niteliğine odaklanıldığından bu alan görünüşün dışında kılınış (aktionsart, manner of action, вид на действието) konusu ile ilgilidir.

Bulgarcadaki ön ekleri şöyle sıralayabiliriz: В-, въз-, връх-, до-, за-, зад-, из-, на-, над-, о-, от-, по-, под-, пре-, пред-, при-, про-, раз-, с-, съ-, у-

Çalışmamızda, Bulgarcada fiil türetme esnasında ön eklerin biçimsel açıdan üstlendikleri roller sonucunda, görünüş değişimi ve beraberinde ortaya çıkan biçimsel ve anlamsal sınırlar incelenecektir.

1. Bulgarcada Ön Eklerin Biçimsel Açıdan İncelenmesi

Çağdaş Bulgar Edebî Dilinde 18 ön ek mevcuttur ve bu ön ekler aracılığıyla, genellikle çifti olmayan fiilden bitmiş görünüşte fiiller oluşturulmaktadır (Boyaciev, Kutsarov ve Pençev 1999, s. 487). Bu takdirde, ön ekler türetme ve dil bilgisi (görünüş geçişleri) fonksiyonlarını gerçekleştirirler (Boyaciev, Kutsarov ve Pençev 1999, s. 487). Çalışmamızda belirttiğimiz ön eklerin sayısı ise 21'dir. Buradaki farklılık çok nadir türetme yapan eklerin sayılmasından (връх-, зад-) ve bir ön ekin (с- / съ-) ayrı ya da bir sayılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; летя (2. Çekim / Bitmemiş / çifti yok) 'uçmak' → връхлетя (2. Çekim / Bitmiş) → връхлетявам (3. Çekim / Bitmemiş) – връхлитам (3. Çekim / Bitmemiş) 'ansızın saldırmak, hücum etmek, atılmak, başına gelmek'; минавам (3. Çekim / Bitmemiş) - мина (1. Çekim / Bitmiş) 'geçmek, uğramak' → задминавам (3. Çekim / Bitmemiş) - задмина (1. Çekim / Bitmiş) 'aşmak, geçmek'; бера (1. Çekim / Bitmemiş / çifti yok) 'toplamak, almak' → сбера (1. Çekim / Bitmiş) → сбирам (3. Çekim /

Bitmemiş) 'toplamak'; бера (1. Çekim / Bitmemiş / çifti yok) 'toplamak, almak' → събера (1. Çekim / Bitmiş) → събирам (3. Çekim / Bitmemiş) 'toplamak, bir yere yığmak, biriktirmek, eklemek'.

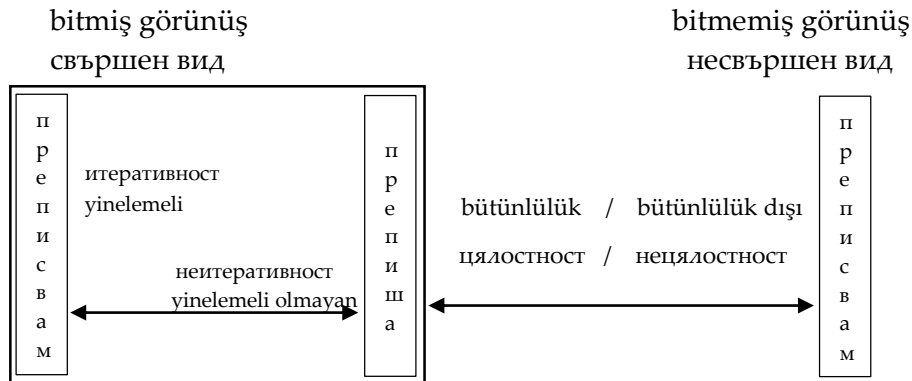
Bulgarcada çifti olmayan fiilden türetme, dilin kendi dinamiğinde mevcut olan, mükemmel işleyen sistemiyle oluşmaktadır. Aşağıdaki örneği inceleyelim:

(7) пиша 'yazmak' → пре+пиша – препис+ва(м) 'yeniden yazmak'

1. Çekim	1. Çekim	3. Çekim
Bitmemiş	Bitmiş	Bitmemiş
1	2	

Yukarıdaki örnekte fiilin başlangıçta çifti bulunmamaktadır (пиша). Birinci bölge, sonradan oluşan çiftin (ikinci bölgenin) tabanını oluşturmaktadır. Çift türetmede ilk aşamada ön ek rol üstlenmiştir. Ön ek tabana eklenmiş, çekimi korumuş, görünüşü ve anlamı değiştirmiştir. Sonraki aşamada son ek, ön ekli fiile eklenmiş, çekimi (çekim değişimi ile 1. Çekimde ve 2. Çekimde karşılaşılmaktadır, 3. Çekimde çekim değişmez) ve görünüşü değiştirmiştir; tabanın kaybettiği bitmemiş görünüşü tekrar fiile kazandırmış, ön ekle oluşan anlama bağlı kalmıştır. Sonuç olarak, çifti olmayan fiilden Bulgarcanın mükemmel işleyen sistemiyle fiil çifti türetilmiştir.

Türetilmiş fiilde ön ekin görev tanımının yapılması ve görünüş değerinin saptanması için biçimsel ve anlamsal belirtileri sorgulamamız gerekmektedir. Öncelikle aşağıdaki tabloyu inceleyelim.

Tablo 1: Görünüş kategorisinde anlamsal ilişki (Boyaciev, Kutsarov ve Pençev 1999, s. 486)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, morfolojik ilişkide biçim belirleyicileri iki yönlüdür (Boyaciev, Kutsarov ve Pençev 1999, s. 487):

1- Yinelemeli eylem -A-, -BA-, -ABA- morfepleri (biçim birimler) ile belirlenmektedir.

2- Yinelemeli olmayan eylem morfeplerle belirlenmez.

Yukarıdaki iki madde de biçimsel belirtileri ortaya koymaktadır. Şimdi, türetilmiş fiilin anlamı üzerinden hareket edelim. Препишвам - препиша 'yeniden yazmak, temize çekmek, kopya etmek'. İki alanın (biçim ve anlam) belirtilerini sorgularken, iki alanı birbirinden ayırarak bir soru yöneltilir: Yinelemeyi (yeniden yazmak) üstlenen -A-, -BA-, -ABA- morfepleri, yani son ekler midir; yoksa ön ek (пре-) midir? Öncelikle belirtmemiz gerekir ki, yineleme fiilin sözlük anlamındadır (lexical meaning). Biçim üzerinden gidersek, zaman bandı üzerinde eylemin yinelenmesi, düzenli olarak gerçekleşmesi, tamamlanmaması, başlangıç ve bitiş noktalarının belirtilememesi ve bu yüzden bütünlük taşınamaması süreci ön plana çıkarır, eylem geniş zamanda gerçekleşir. Tüm bunlar zaman ve zamana göre kullanım tercihleri üzerinde etkilidir. Lakin fiilin içsel ya da sözlük anlamının oluşmasında etkisizdir. Fiil üzerinde yineleme anlamı ön ekle gerçekleşmektedir; zaman açısından tekrarlanma / yinelenme, geniş zamana yayılma son ekle gerçekleşmektedir.

Bulgarcada bitmemiş görünüşü oluşturan son ekler gramatik çeşitlilik oluştururlar; buna karşılık, sözlük anlamı oluşturmazlar (Paşov, 1999, s. 137). Bitmemiş görünüş sonrasında, ara aşama olmadan, yeniden bitmemiş görünüşlü fiil oluşmaz (bitmemiş, bitmiş, bitmemiş) (Paşov, 1999, s. 137). Görünüşler arası transferlerin gerçekleşmesiyle fiil çiftleri meydana getirilir. Bulgarcanın türetme sisteminde çekim değişimi, görünüş değişimi ve anlamsal değişimin gerçekleşmesiyle tabandaki görünüşe dönülür ve sonuçta görünüş açısından döngü ortaya çıkar. Örneğin; чета (1. Çekim / Bitmemiş) 'okumak' → почета (1. Çekim / Bitmiş) – почитам (3. Çekim / Bitmemiş) 'biraz okumak, ara sıra okumak'. Sistemin işlediği, lakin fiil çiftleri arasında anlamın değişim göstermemesinden ötürü, fiilin tabanda çifte sahip olması durumunda ya da tabandaki görünüşe dönülmediği durumlarda ikinci derece oluşumdan bahsedilmesi yersizdir. Bulgarcada öyle ki, anlamın değiştiği, fakat buna rağmen görünüş döngüsünün sağlanmadığı durumlarla da karşılaşmaktadır.

(8) **сядам** - **седна** 'oturmak' (son eklerle oluşmuştur)

3. Çekim 1. Çekim

Bitmemiş Bitmiş

(9) **въз+сядам** - **въз+седна** 'binmek' (ön eklerle oluşmuştur)

3. Çekim 1. Çekim

Bitmemiş Bitmiş

Yukarıdaki sekizinci örnekte, son eklerle fiil çifti mevcut olup, anlam değişmemiştir. Çekim ise değişmiştir. Son eklerle fiil çiftleri birbirinden ayrılmaktadır. Dokuzuncu örnekte, çifti olan fiile (**сядам** - **седна**) ön ekler gelmiş (**въз+сядам** - **въз+седна**), tabandaki çekim korunmasına rağmen (3. Çekim / 1. Çekim), tabandaki anlam değişmiş (oturmak / binmek); lakin türetilmiş çiftin anlamı aynıdır (**въз+сядам** - **въз+седна** 'binmek'). Her iki örnek de, kendi *aralarında* çiftlerini türetmiş (**сядам** - **седна** / **въз+сядам** - **въз+седна**), anlamlarını korumuştur. Tabandaki fiiller açısından baktığımızda ön ek (**въз-**) çifti olan tabana gelmiş, çekimi ve görünüşü korumuş; lakin anlamı değiştirmiştir. Bu örneklerde sonuçta, ikinci derece oluşum gerçekleşmemektedir. Çünkü ikinci derece oluşumlar bir görünüşün kaybedilip yeniden kazanılması, görünüş döngüsünün ortaya çıkması ile gerçekleşmektedir.

(10) **река** 'demek' → **на+река** - **нарич+а(м)** 'isim vermek'

1. Çekim 1. Çekim 3. Çekim

Bitmiş Bitmiş Bitmemiş

1

2

Yukarıdaki örnekte, tabandaki fiilin çifti bulunmamaktadır. Ön ek alan fiilin (**нарека**) biçimlenmesi yine aynıdır. Fiil çekimi korunmuş, anlam değişmiştir. Türetilmiş fiilin görünüşü de ön ekle türetilmiş diğer fiiller gibidir. Lakin bu aşamada türetilmiş fiil, normal akış içerisinde bitmemiş görünüşten bitmiş görünüşe geçmelidir. Türetilmiş fiilin tabanına baktığımızda (**река**), bitmiş görünüştedir. Bir sonraki aşamada türetilmiş fiilin sadece anlamı değişmiştir. Görünüş çifti oluşmamıştır. Bu tip oluşumlarda, bir görünüşün kaybedilip yeniden kazanılması, görünüş döngüsünün ortaya çıkması gerçekleşmediğinden, ikinci derece oluşum bu örnekte gözlemlenmemektedir.

(11)

благодаря 'teşekkür etmek' → **от**+благодаря се – **от**благодаря+**ва**(м)
се

2. Çekim	2. Çekim	3. Çekim
Bitmemiş / Bitmiş	Bitmiş	Bitmemiş
_____		_____
1	2	

'yapılan bir iyilikten dolayı teşekkür etmek'

Yukarıdaki örnekte, tabandaki fiilin çifti bulunmamaktadır. Ön ek alan fiilin (**от**благодаря се) biçimlenmesi yine aynıdır. Fiil çekimi korunmuş, anlam değişmiştir. Türetilmiş fiilin görünüşü de ön ekle türetilmiş diğer fiiller gibidir. Bu aşamada türetilmiş fiil, normal akış içerisinde bitmemiş görünüşten bitmiş görünüşe geçmiş gibidir. Lakin tabandaki fiil çift görünüştedir (благодаря). Bu örnekte biçimsel olarak, tabandaki fiilin görünüşüne ulaşıldığını söyleyemeyiz. Ön ekle çifti türetilen fiilin bitmemiş görünüşten bitmiş görünüşe geçtiğini söyleyemeyiz. Çünkü tabandaki fiil sadece bitmemiş görünüşte değildir. Bulgarcanın sistemi işlemesine ve fiil çiftleri türetilmesine rağmen, belirsizlik mevcut olduğundan görünüş döngüsü sağlanamamıştır. Bu nedenle, ikinci derece oluşum bu örnekte tam anlamıyla gözlemlenemez.

Şimdi, şöyle bir soruyla devam edelim. Bulgarcada fiil türetmede tabandaki fiil birden fazla ön ek alabilir mi? Alırsa, biçimlenme ne doğrultudadır? Örneğin; пиша (1. Çekim / Bitmemiş) 'yazmak' → **под**пиша (1. Çekim / Bitmiş) – **под**писвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'imzalamak'. Fiilin türetilmiş çiftine bir ön ek daha ekleyerek yeniden türetebiliriz. Örneğin; **под**писвам (3. Çekim / Bitmemiş) – **под**пиша (1. Çekim / Bitmiş) 'imzalamak' → **при**подписвам (3. Çekim / Bitmemiş) – **при**подпиша (1. Çekim / Bitmiş) 'başka bir imzanın altına imzalamak'. Örnekte de görüldüğü üzere, fiil tabanı (пиша) iki ön ek (**под**-, **при**-) almış ve ön eklerin anlamına paralel anlam değişimleri meydana gelmiştir. Çifti olmayan fiil tabanında (пиша) ön ekle (**под**-) oluşan türetme sonrasında ortaya çıkan fiil çifti (**под**писвам – **под**пиша) üzerine ikinci ön ek (**при**-) gelerek fiil çiftini yeniden türetmiştir. İkinci ön ekle meydana gelen türetme tabanda çifti olan fiillerde olduğu gibidir (казвам - кажа / **раз**казвам - **раз**кажа). Anlam değişirken, çekim ve görünüş değişmez.

Çalışmamızda bu bölümün başında, fiil türetmede ön eklerin genellikle çifti olmayan fiilden bitmiş görünüşte fiiller oluşturduğunu belirtmiştik. Genellikle dediğimize göre, demek ki, bütünü bozan istisnai durumlar mevcuttur. Yukarıdaki örneklerde (Örnek 10 ve 11), bitmiş görünüşlü (peka) ya da çift görünüşlü (благодаря) fiillerden bitmiş görünüşte fiiller türetilmiş (нарека, отблагодаря се), sonuç itibarıyla ön ekler (на-, от-) fiil çifti olmayan fiil tabanına gelerek, bitmiş görünüşlü fiiller oluşturmuştur. Lakin çifti olmayan fiilin ön ek alarak her zaman bitmiş görünüme dönüşmediği örnek de mevcuttur. Örneğin; дейст[ву]вам (3. Çekim / Bitmemiş) 'hareket etmek, faaliyette bulunmak, tesir etmek, dokunmak' → съдейст[ву]вам (3. Çekim / Bitmemiş) 'yardım etmek, amel olmak'. Örnekte görüldüğü üzere, çifti olmayan fiil (дейст[ву]вам), ön ek almış (съ-), çekimi (3. Çekim olmasından ötürü) ve görünüşü (bitmemiş → bitmemiş) değişmemiş olup, sadece anlam değişmiştir. Fiilin türetilmesi sonrası görünüş çifti oluşmamıştır. Son ek alarak bir daha türetilmeye kapalıdır. Fiil tabanı ön ek almasına ve ikinci derece bitmemiş görünüme kapalı olmasına rağmen, ön ekli türetilmiş fiilin her zaman bitmiş görünüşte olmadığı sonucuna varırız. Bu tip örnekte, fiilin ikinci derece bitmemiş görünüş elde etmesinden bahsedilemez. Çünkü çalışmamızda daha önceden de bahsettiğimiz gibi, döngü oluşmamıştır. Döngünün oluşması, fiilin görünüşünü kaybedip yeniden kazanmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümün sonunda, Bulgarcada ön ekle fiil türetilirken meydana gelen ses değişimlerine değineceğiz. Fiil türetmede ön ekli biçimde ses değişimi gözlemlenmez. Çünkü Bulgarcada ses değişimleri tabanda meydana gelir; bu nedenle de, türetmede meydana gelen ses değişimleri, son eklerle bağlantılıdır. Bu türdeki ses değişimleri Bulgarcanın fonetik yapısına uygun şekillenmektedir. Örneğin; плача (1. Çekim / Bitmemiş) 'ağlamak' → проплача (1. Çekim / Bitmiş) – проплаквам (3. Çekim / Bitmemiş) 'zaman zaman ağlamak'; лъжа (1. Çekim / Bitmemiş) 'aldatmak, yalan söylemek' → надлъжа (1. Çekim / Bitmiş) – надлъзвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'fazla yalan söylemek'.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, Bulgarcanın fonetik yapısına uygun değişim meydana gelmiştir. Sonuç olarak, ön ekler ve son ekler fiil tabanını biçimlendirmektedir. Çalışmamızda incelediğimiz ses değişimleri de, fiil tabanındaki biçimle bağlantılıdır. Şimdi, Bulgarcadaki ses değişimlerine ilişkin bakış açımızı genişletelim. Bulgarcada fonetik özellikler biçimlenmenin farklı alanlarında genel geçerlilik göstermektedir. Örneğin; плача 'ağlamak' – плаках 'ağladım'; лъжа 'aldatmak, yalan söylemek' – лъгах

'aldattım, yalan söyledim'. Görüldüğü üzere, örnek fiiller bitmiş geçmiş zamanda (başka bir alan) aynı şekilde biçimlenmiştir (/ч/ → /к/ ya da /ж/ → /г/).

2. Bulgarcada Ön Eklerin Anlamsal Açından İncelenmesi

Bulgarcada ön ekler anlamlarına göre sınıflandırılabilir. Bulgarcada ön ekler, diğer söz bölüklerindeki anlamlarına paralel olarak fiil türetme işlemini gerçekleştirmektedir. Örneğin; в edat (предлог) olup '-de, -da, içinde, içine' anlamlarına gelmektedir. Ön ek olarak в-, eklendiği fiil tabanına bir nesnenin içine doğru yönelme, katmak, karıştırmak, yeni bir duruma girmek / geçmek anlamlarını yüklemektedir. Работиш в университета 'üniversitede çalışıyorsun' (edat olarak); градя (2. Çekim / Bitmemiş) 'bina etmek, yapmak, kurmak' → вградя (2. Çekim / Bitmiş) – вграждам (3. Çekim / Bitmemiş) 'duvara yerleştirmek, girdirmek' (fiil türetme). Örneğin; на edat olup 'üzerine, üzerinde, üstünde, -e, -a, -de, -da' anlamlarına gelmektedir. Ön ek olarak на-, eklendiği fiil tabanına eylemin sınırları çerçevesinde ya da üzerinde gerçekleştiği anlamını yüklemektedir. На масата 'masanın üzerinde' (edat olarak); кроя (2. Çekim / Bitmemiş) 'biçmek, kesmek' → накроя (2. Çekim / Bitmiş) – накроявам (3. Çekim / Bitmemiş) 'belli bir miktar ya da çok elbise biçmek' (fiil türetme).

Tabandaki fiil ortaya çıkmamış; fakat sonradan kullanılmaya hazır anlamlara sahiptir. Yani, tabandaki fiil belli bir potansiyel taşımaktadır. Tabana eklenen ön ek bu potansiyeli açığa çıkarmaktadır. Ön ek tabana eklendiğinde fiilin anlamı değişmekte ve görünüş değeri kazanmaktadır. Örneğin; играя (1. Çekim / Bitmemiş) 'oynamak' → доиграя (1. Çekim / Bitmiş) – доигравам (3. Çekim / Bitmemiş) 'oyunu sonuna kadar oynamak, oyunu bitirmek'. Örnekte kullanılan ön ek, eylem sınırlandırma katmıştır. Eylem son sınırına kadar gerçekleşmektedir (Cömertel, 2018, s. 272). Böylece, dil bilgisi temelli, bu nedenle de zamanla ilişkili olan (temporal) biçimsel değişim (Mlynarczyk, 2004, s. 57), anlamı değiştirmiş ve görünüş değerini de meydana çıkarmıştır. Bu tür eylemler sınırlandırma görünüşü (terminative aspect) kategorisindedir.

Dil bilgisi dışında sözlük temelli, bu nedenle de zamanla ilişkili olmayan (atemporal); lakin yine biçimsel değişimle anlamı değişmiş, türetilmiş fiilde ön ekler, eylemin oluş ve kılış eğilimleri sınırlarında süreç tarzını da meydana çıkarabilmektedir. Örneğin; листата капят 'yapraklar dökülüyor' (Bulgarca Türkçe Sözlük 1961, s. 379) cümlesinde eylem aralıklı meydana gelmektedir. Yeniden oluşuma açıktır. Şimdi, söz konusu fiili

türetelim. Капя (1. Çekim / Bitmemiş) ‘damlamak, sızmak, dökülmek, düşmek’ → **накапя** (1. Çekim / Bitmiş) – **накапявам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘damlatmak, lekelemek’. Örneğin; *накапах новата покривка за маса ‘yeni masa örtüsünü lekeledim’* (Bulgarca Türkçe Sözlük 1961, s. 550) cümlesinde eylem gerçekleşmiş ve bitmiştir. Yeniden oluşuma kapalıdır. Söz konusu fiili türetmeye devam edelim. Капя (1. Çekim / Bitmemiş) ‘damlamak, sızmak, dökülmek, düşmek’ → **закапя** (1. Çekim / Bitmiş) – **закапявам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘damlamaya başlamak’. Örneğin; *закапаха листата ‘yapraklar dökülmeye başladı’* (Bulgarca Türkçe Sözlük 1961, s. 267) cümlesinde eylem oluş bakımından başlangıç belirtmekte ve başlayan eylem sonrasında aralıklı meydana gelmektedir. Yukarıdaki örnek fiiller (*капя*, **накапя**, **закапя**) ön ek olarak türetilmiş, biçimsel değişimleriyle (bitmemiş → bitmiş / *капя* → **накапя**, **закапя**) anlamları değişmiş, zamanla bağlantı kurulmuştur. Diğer yandan, ön ekli türetilmiş fiillerin (**накапя**, **закапя**) sözlükteki anlamları tabandaki (*капя*) anlam sınırlarında, oluş ve kılıp eğilimleri doğrultusunda süreç tarzlarını (aralıklı olarak yapıma, sürme, bitme, başlama) sunmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 493). Bulgarcadaki ön ekler anlamsal olarak şöyle sınıflandırılabilir:

В-: Eylem içe doğru gerçekleşir. Örneğin; *бия* (1. Çekim / Bitmemiş) ‘dövmek, vurmak, yentek, çarpmak’ → **вбия** (1. Çekim / Bitmiş) – **вбивам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘çakmak, kakmak’.

Въз-: Eylem sonuca ulaşır. Örneğin; *варя* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘kaunatmak, pişirmek’ → **възваря** (2. Çekim / Bitmiş) – **възварявам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘iyice kaunatmak’. Eylem yeni bir nitelik kazanır. Örneğin; *дигам* (3. Çekim / Bitmemiş) – **дигна** (1. Çekim / Bitmiş) ‘kaldırmak, yükseltmek’ → **въздигна** (1. Çekim / Bitmiş) – **въздигам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘yükseltmek, övmek’. Eylemin gerçekleşmesi tekrarlanır. Örneğin; *създавам* (3. Çekim / Bitmemiş) – **създам** (1. Çekim / Bitmiş) ‘yaratmak, meydana getirmek, kurmak, sebep olmak’ → **възсъздам** (1. Çekim / Bitmiş) – **възсъздавам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘yeniden yaratmak’. Eylem belli bir obje üzerindedir. Örneğin; *сядам* (3. Çekim / Bitmemiş) – **седна** (1. Çekim / Bitmiş) ‘oturmak’ → **възседна** (1. Çekim / Bitmiş) – **възсядам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘bir şeye binmek (at v.s.) / oturmak’. Eylem ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; *любя* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘sevmek, aşık olmak’ → **възлюбя** (2. Çekim / Bitmiş) – **възлюбявам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘çok sevmek, tutkun olmak’.

Врѣх-: Eylem ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; *летя* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘uçmak’ → **врѣхлетя** (2. Çekim / Bitmiş) – **врѣхлетявам** /

врѣхлитам (3. Çekim / Bitmemiş) 'ansızın, şiddetle atılmak, saldırmak, çarpılmak'.

До-: Eylemi sınırlandırır, eylem son noktaya kadar gerçekleşir. Örneğin; пиша (1. Çekim / Bitmemiş) 'yazmak' → допиша (1. Çekim / Bitmiş) – дописвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'yazmasını bitirmek, sonuna kadar yazmak'.

За-: Eylem başlangıç safhasında gerçekleşir. Örneğin; постя (2. Çekim / Bitmemiş) 'perhiz tutmak' → запостя (2. Çekim / Bitmiş) – запоствам (3. Çekim / Bitmemiş) 'perhiz tutmaya başlamak'.

Зад-: Eyleme uzak, çok, daha fazla anlamı katar; eylem sınırlarının dışında gerçekleşir. Örneğin; минавам (3. Çekim / Bitmemiş) – мина (1. Çekim / Bitmiş) 'geçmek, uğramak' → задмина (1. Çekim / Bitmiş) – задминавам (3. Çekim / Bitmemiş) 'aşmak, ötesine geçmek'.

Из-: Eylem dışı doğru gerçekleşir. Örneğin; бутам (3. Çekim / Bitmemiş) 'itmek, ittirmek, ileriye götürmek' → избутам (3. Çekim / Bitmiş) – избутвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'iterek dışarı çıkarmak'. Eylem sonuç bildirir. Örneğin; чета (1. Çekim / Bitmemiş) 'okumak' → изчета (1. Çekim / Bitmiş) – изчитам (3. Çekim / Bitmemiş) 'okuşu bitirmek'. Eylemin sona ermesiyle yeni bir nitelik ortaya çıkar. Örneğin; русея (1. Çekim / Bitmemiş) 'sarışınlaşmak' → изрусея (1. Çekim / Bitmiş) – изрусявам (3. Çekim / Bitmemiş) 'sarışın olmak'. Eylem aniden, bir defa (anlı) gerçekleşir. Örneğin; буча (2. Çekim / Bitmemiş) 'gürlemek, uğuldamak' → избуча (2. Çekim / Bitmiş) – избучавам (3. Çekim / Bitmemiş) 'ansızın gürlemek'.

На-: Eylem sonuç bildirir. Örneğin; храня (2. Çekim / Bitmemiş) 'yemek yedirmek, beslemek, bakmak' → нахраня (2. Çekim / Bitmiş) – нахранвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'doyurmak, yedirmek'. Eylem belli bir oran veya çokluk bildirir. Örneğin; играя (1. Çekim / Bitmemiş) 'oynamak' → наиграя се (1. Çekim / Bitmiş) – наигравам се (3. Çekim / Bitmemiş) 'doya doya oynamak, çok oynamak'. Eylem son noktaya kadar gerçekleşir. Örneğin; вилнея (1. Çekim / Bitmemiş) 'şiddetlenmek, azgınlaşmak (bora ve fırtına hakkında), delilikler uarmak, şırtarmak (çocuklar hakkında)' → навилнея се (1. Çekim / Bitmiş) – навилнявам се (3. Çekim / Bitmemiş) 'doyasıya yaramazlık etmek, şırtarmak, doyasıya hüküm sürmek'. Eylem zayıf seviyede gerçekleşir. Örneğin; гранясвам (3. Çekim / Bitmemiş) – гранясам (3. Çekim / Bitmiş) 'acılaşmak, ekşimək, bozulmak, kokmak' → награнявам (3. Çekim / Bitmemiş) 'kekremesi olmak'. Eylemin gerçekleşmesi bütüne zarar verir. Örneğin; пия (1. Çekim / Bitmemiş) 'içmek' → напия (1. Çekim / Bitmiş) – напивам (3. Çekim /

Bitmemiş) '*dolu bir kaptan azıcık içmek*'. Eylem artarak ya da ilerleyerek gerçekleşir. Örneğin; *дебелея* (1. Çekim / Bitmemiş) '*şişmanlamak*' → *надебелея* (1. Çekim / Bitmiş) – *надебелявам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*şişmanlamak, şişmek*'. Eylem toplu hâlde gerçekleşir. Örneğin; *сядам* (3. Çekim / Bitmemiş) – *седна* (1. Çekim / Bitmiş) '*oturmak*' → *насядам* (3. Çekim / Bitmiş) – *насядвам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*her birden oturmak*'.

Над-: Eylem daha ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; *лъжа* (1. Çekim / Bitmemiş) '*aldatmak, yalan söylemek*' → *надлъжа* (1. Çekim / Bitmiş) – *надлъгвам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*fazla yalan atmak*'. Nitelik ve nicelik olarak eylem daha fazla / uzun gerçekleşir. Örneğin; *живея* (1. Çekim / Bitmemiş) '*yaşamak, ömür sürmek, oturmak, ikamet etmek, geçinmek*' → *надживея* (1. Çekim / Bitmiş) – *надживявам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*fazla yaşamak*'.

О-: Eylem dış görüntüyü ortaya koyar. Örneğin; *плешивея* (1. Çekim / Bitmemiş) '*saçsız kalmak, saç dökülmek, dazlak olmak*' → *оплешивея* (1. Çekim / Bitmiş) – *оплешивявам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*kel olmak*'. Eylem bütün yüzeyde ya da bütün noktalarda gerçekleşir. Örneğin; *беля* (2. Çekim / Bitmemiş) '*soymak, bir ağacı, yemişin kabuğunu soymak*' → *обеля* (2. Çekim / Bitmiş) – *обелвам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*kabuğunu soymak*'. Eylem bir noktanın / merkezin etrafında gerçekleşir. Örneğin; *копая* (1. Çekim / Bitmemiş) '*kazmak, çaralamak, bellemek*' → *окопая* (1. Çekim / Bitmiş) – *окопавам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*etrafını kazmak, çaralamak*'.

От-: Eylem aracılıyla bütünden bir parça oluşur. Örneğin; *сека* (1. Çekim / Bitmemiş) '*kesmek, yarmak, doğramak*' → *отсека* (1. Çekim / Bitmiş) – *отсичам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*kesmek, dilim dilim yarmak*'. Eylem ayırma (ayrılma), uzaklaştırma (uzaklaşma) belirtir. Örneğin; *пътувам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*yolculuk etmek, seyahatte bulunmak*' → *отпътувам* (3. Çekim / Bitmemiş / Bitmiş) '*yola çıkmak, hareket etmek*'. Eylem kesinti ya da sonlanma belirtir. Örneğin; *боля* (2. Çekim / Bitmemiş) '*ağrıtmak, acıtmak*' → *отболя* (2. Çekim / Bitmiş) – *отболявам* (3. Çekim / Bitmemiş) '*ağrının kesilmesi, geçmesi*'. Eylem yeterli seviyede ya da son noktaya kadar gerçekleşir. Örneğin; *спя* (2. Çekim / Bitmemiş) '*uyumak*' → *отспя си* (2. Çekim / Bitmiş) – *отспивам си* (3. Çekim / Bitmemiş) '*doyuncaya kadar uyumak*'.

По-: Eylem zayıf seviyede gerçekleşir. Örneğin; *боравя* (2. Çekim / Bitmemiş) '*uğraşmak, bir şeyle meşgul olmak*' → *поборавя* (2. Çekim / Bitmiş) – *поборавям* (3. Çekim / Bitmemiş) '*biraz meşgul olmak*'. Eylem kısa bir zamanda ya da ara sıra gerçekleşir. Örneğin; *чета* (1. Çekim / Bitmemiş) '*okumak*' → *почета* (1. Çekim / Bitmiş) – *почитам, почитвам, почетвам* (3.

Çekim / Bitmemiş) 'ara sıra okumak'. Eylem başlangıç belirtir. Örneğin; вярвам (3. Çekim / Bitmemiş) 'inanmak, güvenmek' → **повярвам** (3. Çekim / Bitmiş) 'inanmaya başlamak'.

Под-: Eylem başlangıç belirtir. Örneğin; мъкна (1. Çekim / Bitmemiş) 'çekmek, taşımak, sürüklemek' → **подмъкна** (1. Çekim / Bitmiş) – **подмъквам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'saklamak, taşımaya başlamak'. Eylem ara sıra gerçekleşir. Örneğin; клякам (3. Çekim / Bitmemiş) – клекна (1. Çekim / Bitmiş) 'çömelmek, büzülüp oturmak, kuvvetten düşmek' → **подклекна** (1. Çekim / Bitmiş) – **подкляквам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'zaman zaman diz çökmek'. Eylem belli bir amaç doğrultusunda gerçekleşir. Örneğin; пращам (3. Çekim / Bitmemiş) – пратя (2. Çekim / Bitmiş) 'göndermek, yollamak' → **подпратя** (2. Çekim / Bitmiş) – **подпращам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'bir şey öğrenme amacıyla birini bir yere göndermek'. Eylem zayıf seviyede gerçekleşir. Örneğin; ритвам (3. Çekim / Bitmemiş) – ритна (1. Çekim / Bitmiş) 'zaman zaman tekmelemek' → **подритна** (1. Çekim / Bitmiş) – **подритвам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'hafifçe tekmelemek'.

Пре-: Eylem ileri seviyede ya da son noktaya kadar gerçekleşir. Örneğin; бия (1. Çekim / Bitmemiş) 'dövmek, vurmak, yenmek, çarpmak' → **пребия** (1. Çekim / Bitmiş) – **пребивам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'şiddetli dayak atmak, öldürünceye kadar dövmek'. Eylem olması gerekenden (normalden) daha ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; пържа (2. Çekim / Bitmemiş) 'kavurmak, kızartmak' → **препържа** (2. Çekim / Bitmiş) – **препържвам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'fazla kavurmak, kızartmak'. Eylem ayırma / bölme bildirir. Örneğin; градя (2. Çekim / Bitmemiş) 'bina etmek, inşa etmek, yaprak, kurmak' → **преградя** (2. Çekim / Bitmiş) – **преграждам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'set çekmek, ayırmak, bölmek, kesmek, duvarla kuşatmak, çevrelemek'. Eylem tekrarlanır. Örneğin; пиша (1. Çekim / Bitmemiş) 'yazmak' → **препиша** (1. Çekim / Bitmiş) – **преписвам** (3. Çekim / Bitmemiş) 'yeniden yazmak'. Eylem geçici bir süre gerçekleşir. Örneğin; валя (yalnız üçüncü şahısta / вали) (2. Çekim / Bitmemiş) 'yağmak (yağmur, kar ve dolu hakkında)' → **преваля** (yalnız üçüncü şahısta / преваля) (2. Çekim / Bitmiş) – **превалявам** (yalnız üçüncü şahısta / превалява) (3. Çekim / Bitmemiş) 'biraz / zaman zaman yağmak'. Eylem sonlanır. Örneğin; боледувам (3. Çekim / Bitmemiş) 'hastalanmak, hasta düşmek, hasta yatmak' → **преболедувам** (3. Çekim / Bitmiş) 'ağır hastalık geçirmek'. Eylem herhangi bir mesafe ya da zaman sınırları kapsamında gerçekleşir. Örneğin; плувам (3. Çekim / Bitmemiş) 'yüzmek' → **преплувам** (3. Çekim / Bitmiş) 'yüzerek geçmek, yüzerek aşmak'. Eylem üstünlük gösterir. Örneğin; женя (2. Çekim / Bitmemiş) 'evlendirmek, nikâh kıymak' → **преженя**

(2. Çekim / Bitmiş) – **преженвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*ablasından veya abisinden önce evlenmek*’.

Пред-: Eylem önceden gerçekleşir. Örneğin; **решавам** (3. Çekim / Bitmemiş) – **реша** (2. Çekim / Bitmiş) ‘*karar vermek, halletmek, çözmek*’ → **предреша** (2. Çekim / Bitmiş) – **предрешавам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*önceden çözmek, halletmek, önceden karar vermek, peşin hüküm sürmek*’.

При-: Eylem yakınlaşma belirtir. Örneğin; **движа** (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*harekete geçirmek, oynatmak, tahrik etmek*’ → **придвижа** (2. Çekim / Bitmiş) – **придвижвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*ileri götürmek, yanaştırmak*’. İlâveten gerçekleşen eylemi belirtir. Örneğin; **строя** (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*inşa etmek, bina kurmak*’ → **пристроя** (2. Çekim / Bitmiş) – **пристроявам**, **пристройвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*bir binaya yeni bir inşaat yapmak, ilâveten inşa etmek*’. Eylem ansızın ortaya çıkar ve bir zaman sürer. Örneğin; **пищя** (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*bağırarak, uyarıya koparmak, sızlanmak*’ → **припищя** (2. Çekim / Bitmiş) – **припищявам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*birdenbire çılgınlık koparmaya başlamak*’. Eylem ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; **пека** (1. Çekim / Bitmemiş) ‘*pişirmek, yakmak*’ → **припека** (1. Çekim / Bitmiş) – **припичам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*güneşte veya ateşte kızdırmak, çok yakmak*’. Eylem zayıf seviyede gerçekleşir. Örneğin; **вдигам** (3. Çekim / Bitmemiş) – **вдигна** (1. Çekim / Bitmiş) ‘*kaldırmak, yükseltmek*’ → **привдигна** (1. Çekim / Bitmiş) – **привдигам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*biraz kaldırmak, yükseltmek*’. Eylem sonuç bildirir. Örneğin; **върша** (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*yapmak, yerine getirmek*’ → **привърша** (2. Çekim / Bitmiş) – **привършвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*bitirmek, tamamlamak*’.

Про-: Eylem sonuç bildirir. Örneğin; **бягам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*koşmak, kaçmak*’ → **пробягам** (3. Çekim / Bitmiş) – **пробягвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*koşarak aşmak, koşmak*’. Eylem durum değişikliği gösterir. Örneğin; **блясвам** (3. Çekim / Bitmemiş) – **блесна** (1. Çekim / Bitmiş) ‘*parıldamak, zaman zaman parlamak, belirlemek*’ → **проблесна** (1. Çekim / Bitmiş) – **проблясвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*parlayıp sönmek*’. Eylem geçici bir süre gerçekleşir. Örneğin; **плача** (1. Çekim / Bitmemiş) ‘*ağlamak*’ → **проплача** (1. Çekim / Bitmiş) – **проплаквам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*zaman zaman ağlamak*’. Eylem başlangıç belirtir. Örneğin; **работя** (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*çalışmak, çabalamak, işlemek, uğraşmak*’ → **проработя** (2. Çekim / Bitmiş) – **проработвам** (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*ilk defa olarak çalışmaya başlamak*’. Eylem bütün yüzeyde / bütün noktalarda gerçekleşir. Örneğin; **гния** (1. Çekim /

Bitmemiş) '*çürümek, bozulmak, kokmak*' → **прогния** (1. Çekim / Bitmiş) – **прогнивам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*tamamıyla çürümek*'.

Раз-: Eylem yeni nitelik kazanır ve hedefteki obje farklılaşır. Örneğin; сея (1. Çekim / Bitmemiş) '*ekmek, tohum ekmek, elemek, saçmak*' → **разсея** (1. Çekim / Bitmiş) – **разсейвам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*tohumları seyrek atmak, toplu hâlde bulunan şeyleri öteye beriye dağıtmak, eğlendirmek, oyalamak*'. Eylem aksi yönde gelişir. Örneğin; жена се (2. Çekim / Bitmemiş) '*evlenmek*' → **разжени се** (2. Çekim / Bitmiş) – **разженвам се** (3. Çekim / Bitmemiş) '*boşanmak, ayrılmak*'. Eylem ileri seviyede başlangıç belirtir. Örneğin; вървя (2. Çekim / Bitmemiş) '*yürümek, gitmek, yol almak, ilerlemek, işlemek, harekete geçmek*' → **развървя се** (2. Çekim / Bitmiş) – **развървявам се** (3. Çekim / Bitmemiş) '*hızla yürümeye başlamak*'. Eylem objenin genelini farklılaştırır. Örneğin; жаря (2. Çekim / Bitmemiş) '*yakmak (güneş hakkında)*' → **разжаря се** (2. Çekim / Bitmiş) – **разжарвам се** (3. Çekim / Bitmemiş) '*korlaşmak, kor hâline gelmek*'. Eylem ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; мисля (2. Çekim / Bitmemiş) '*düşünmek, zannetmek, sanmak, niyet etmek*' → **размисля** (2. Çekim / Bitmiş) – **размислям** (3. Çekim / Bitmemiş) '*enine boyuna düşünmek*'.

С-: Gerekli seviyede meydana gelen eylem sonuca ulaşır. Örneğin; варя (2. Çekim / Bitmemiş) '*kaynatmak, pişirmek*' → **сваря** (2. Çekim / Bitmiş) – **сварявам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*kaynatarak pişirmek*'. Eylem aksi yönde gelişir. Örneğin; товаря (2. Çekim / Bitmemiş) '*yükletmek, yüklemek*' → **стоваря** (2. Çekim / Bitmiş) – **стоварвам**, **стоварям** (3. Çekim / Bitmemiş) '*yükü indirmek, boşaltmak, bir yere toplamak, yığmak*'. Eylem yeni nitelik kazanır. Örneğin; гледам (3. Çekim / Bitmemiş) '*bakmak, seyretmek*' → **сгледам** (3. Çekim / Bitmiş) – **сглеждам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*görücülük yapmak*'. Eylem ayırma, uzaklaştırma belirtir. Örneğin; карам (3. Çekim / Bitmemiş) '*götürmek, yürütmek, sürmek*' → **скарам** (3. Çekim / Bitmiş) – **скарвам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*iki kişinin arasını bozmak*'.

Съ-: Eylem yeni nitelik kazanır. Örneğin; бера (1. Çekim / Bitmemiş) '*korarmak, toplamak, almak*' → **събера** (1. Çekim / Bitmiş) – **събирам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*toplamak, bir yere yığmak, biriktirmek, bir araya getirmek*'. Eyleme birliktelik, paylaşım katar. Örneğin; радвам (3. Çekim / Bitmemiş) '*sevindirmek, memnun etmek*' → **сърадвам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*birinin sevincini paylaşmak*'. Eylem yakınlaştırma, uzlaştırma belirtir. Örneğin; гласувам (3. Çekim / Bitmemiş) '*oy vermek, seçmek, kabul etmek*' → **съгласувам** (3. Çekim / Bitmemiş) '*uzlaştırmak, uydurmak*'.

У-: Eylem sonuç bildirir. Örneğin; *бия* (1. Çekim / Bitmemiş) ‘*dövmek, vurmak, yenmek, çarpmak*’ → *убия* (1. Çekim / Bitmiş) – *убивам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*öldürmek, katletmek, telef etmek*’. Eylemin yönü içe, derine ya da merkeze doğrudur. Örneğin; *жиля* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*sokmak, batırmak, ısırma (haşerat hakkında)*’ → *ужия* (2. Çekim / Bitmiş) – *ужилвам, ужилям* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*sokmak, batırmak (haşerat hakkında)*’. Eylem ileri seviyede gerçekleşir. Örneğin; *сядам* (3. Çekim / Bitmemiş) – *седна* (1. Çekim / Bitmiş) ‘*oturmak*’ → *уседна* (1. Çekim / Bitmiş) – *усядам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*bir yerde oturmak, uzun zaman bir yerde yaşamak*’. Eylem yönü aşağıya doğrudur. Örneğin; *висна* (1. Çekim / Bitmemiş) ‘*sarkmak, asılı kalmak, dikilip durmak*’ → *увисна* (1. Çekim / Bitmiş) – *увисвам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*asılmak, sarkmak*’. Eylem yeni nitelik kazanır. Örneğin; *река* (1. Çekim / Bitmiş) ‘*demek, söylemek*’ → *урека* (1. Çekim / Bitmiş) – *уричам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*sözleşmek, tayin etmek, tespit etmek, söz vermek*’.

Bu bölümün sonunda, Bulgarcada oldukça dar alanda karşımıza çıkan iki husustan bahsedeceğiz. Birincisi, fiil türetme esnasında fonetik farklılık sadece vurguyla belirlenmekte olup, bu durum biçim ve dolayısıyla anlam üzerinde etkilidir. Örneğin; *решá* (2. Çekim / Bitmiş) ‘*karar vermek, halletmek, çözmek*’ fiilinin çifti mevcuttur (*решáвам*). Vurgunun yerini değiştirdiğimizde, fiilin çifti ortadan kalkar, görünüş ve anlam değişir, çekim aynı kalır; türetilen çift, çifti olan fiilden farklıdır. Örneğin; *реша* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*taramak*’ fiilinin çifti yoktur. Çiftini türettiğimizde, *реша* (2. Çekim / Bitmemiş) ‘*taramak*’ → *предреша* (2. Çekim / Bitmiş) – *предрешвам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*kılık kıyafet değiştirmek*’. Türetilen çift (*предрешвам / предреша*), çifti olan fiilden farklıdır (*решáвам / решá*). İkincisi, herhangi bir fonetik farklılığın olmadığı; lakin tabandaki anlam ekseninde yan anlamlar kazanmış, *ayrı* türetilmiş fiil çiftleri olabilir. Örneğin; *мятам* (3. Çekim / Bitmemiş) – *мэтна* (1. Çekim / Bitmiş) ‘*atmak, fırlatmak*’ → *замэтна* (1. Çekim / Bitmiş) – *замятам* (3. Çekim / Bitmemiş) ‘*fırlatmaya, atmaya başlamak*’. *Замятвам, замятам* (3. Çekim / Bitmemiş) – *замэтна* (1. Çekim / Bitmiş) ‘*arkasına / omuzlarına almak, örtmek, kilitlemek*’.

Sonuç

Bulgarcada çifti olmayan fiilden fiil türetme, dilin kendi dinamiğinde mevcut olan, mükemmel işleyen sistemiyle oluşmaktadır. Bu sistem şöyle formüle edilebilir: Çifti olan fiiller üçüncü çekimde ve birinci çekimde (Örn: *ставам – стана* ‘*ayağa kalkmak, olmak*’) ya da üçüncü çekimde ve ikinci

çekimdedir (Örn: *виждам – видя* ‘görmek, fark etmek, bakmak’). Üçüncü çekim fiiller *genellikle* (ikinci derece bitmemiş görünüşe açık / kapalı olmak) bitmemiş görünüştedir. Çifti olmayan fiilden fiil türetme, öncelikle ön eklerin görev üstlenmesiyle gerçekleşir. Bu görevin üstlenilmesiyle görünüş değişimleri gerçekleşir. Görünüş değişimleri de belli aşamada ortaya çıkar (bitmemiş → bitmiş → bitmemiş). Ön ekle türetmede meydana gelen görünüşün değişmesi anlamı değiştirir. Çekim bu noktada sabittir (1. Çekim → 1. Çekim / *бия* → *пребия*, 2. Çekim → 2. Çekim / *строя* → *пристроя*). Ön ekler sonraki aşamada son eklerin kullanılmasına zemin hazırlar. Son ekler fiil türetme görevini tamamlamaktadır. Son ekler ön ekli fiilin anlamına uyumludur. Son ekler fiil türetme esnasında çekimi ve görünüşü değiştirmektedir (1. Çekim → 3. Çekim / *пребия* → *пребивам*, 2. Çekim → 3. Çekim / *пристроя* → *пристроявам*, *пристройвам*). Türetme işleminde üçüncü çekim sabittir (*бягам* → *пробягам* → *пробягвам* / 3. Çekim).

Bulgarcada ön ekler çifti olmayan fiilin tabanındaki çekimi korur, görünüşü değiştirir. Çifti olan fiilden bir çift daha oluştururken, çekimi ve görünüşü korumaktadır. Çifti olmayan fiil tabanının ön ek olarak görünüşünün değişmesiyle, zamana göre kullanım çeşitliliği ortaya çıkar. (bitmiş görünümlü fiillerin gelecek zamanda ve bitmiş geçmiş zamanda, bitmemiş görünümlü fiillerin ise şimdiki zamanda / konuşma anında ve bitmemiş geçmiş zamanda kullanılması). Bu biçimsel değişimin yanında, görünüşün değişmesiyle fiil tabanındaki potansiyel anlam, ön ek taşıdığı anlam doğrultusunda açığa çıkar ve değişen anlam görünüş değerini de beraberinde getirmektedir (sınırlandırma, sonuç, yinelemeli, girişmeli). Görünüş değeri dışında, ön ek türetilmiş fiilin oluş ve kılınış eğilimleri doğrultusunda süreç tarzını da sunmaktadır. Sonuç olarak, ön ekli fiildeki biçimsel ve anlamsal oluşum art alanda görünüş transferine dayanmaktadır.

Biçimsel ve anlamsal oluşum üzerinde ön ek etkili olmasına rağmen, her biçim değişimi anlam üzerinde etkili olmaz. Son ekler, çekimi (3. Çekimde çekim değişmez) ve görünüşü değiştirmesine (Bitmiş → Bitmemiş) rağmen, anlamı değiştirmez. Son ekler, ön ekle oluşan anlama uyumludur.

Fiil konusu öğrenilirken, çifti olan / olmayan fiilin türetilmesinde, fiil tabanı ve parçaları (ön ek ve son ek) ayrılmalıdır. Türetme esnasında çekimin, zaman (merkezdeki şimdiki zamana göre şekillenme) ve görünüşle (genellikle, 3. Çekimdeki fiilin bitmemiş görünüşte olması) bağlantısı, görünüşün zaman ve çekimle bağlantısı, türetme sonrası anlam değişiminde ön eklerin rolü, son eklerin çekim (3. Çekime dönüşme) ve görünüşle

bağlantısı tanımlanmalıdır. Bilmemiz gerekir ki, Bulgarcada çekim ve görünüş kategorileri fiil morfolojisinin temelini oluşturmaktadır.

Kaynakça

Kitaplar ve Makaleler

- Bekir, H. (2017). Za Nyakoi Osobenosti Na Sintaktičnoto Svarzvine v Turskiya Ezik. *V Sbornik Īntuitsiya i Kompetentnost v Ezika, Literaturata i Obrazovanieto*, 106-122.
- Boyaciev, T., Kutsarov, Ī. ve Pençev, Y. (1999). *Sivremenen Bulgarski Ezik*. Sofya: Īzdatelska Kışta 'Petır Beron'.
- Cömertel, S. (2017). Bulgarcada Fiilin Görünüşü. *Turkolojiçni Īzsledvaniya / Türkoloji Araştırmaları* (s. 64 - 78). Şumnu: Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi Yayınları.
- Cömertel, S. (2018). *Bulgarca Fiillerin Çekim Sistemi*. Edirne: Ceren Yayıncılık.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mlynczyk, A. K. (2004). *Aspectual Pairing in Polish* (Doctoral dissertation, Utrecht University). <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/633>
- Paşov, P. (1999). *Bulgarska Gramatika*. Plovdiv: Īzdatelska Kışta 'Hermes'.
- Stoyanov, S. (1977). *Gramatika na Bulgarskiya Knijoven Ezik - Fonetika i Morfoloziya* (2. Baskı). Sofya: Īzdatelstvo Nauka i Īzkustvo.

Sözlükler

- Akademiçen Tursko Bulgarski Reçnik / Akademik Türkçe Bulgarca Sözlük. (2009). Sofya: Īzdatelstvo Riva.
- Bulgarsko Turski Reçnik / Bulgarca Türkçe Sözlük. (1961). Sofya: Bulgaristan Bilimler Akademisi Yayınevi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınlar.